

Fylkesmannen i Troms
Romssa Fylkkamánni

Skárfvággi / Skardalen

Utvalgt kulturlandskap i jordbruket, Troms fylke

Rapport om samiske kulturminner og kulturmiljøer

Innhold

1. Registreringsprosjektet	3
2. Kulturminner og kulturmiljø – definisjoner	4
3. Det sjøsamiske kulturmiljøet i Skárfvággi/Skardalen	6
3.1 Fisket og fjorden	7
3.2 Fjæra	8
3.3 Boligbebyggelsen	10
3.4 Jordbrukslandet	11
3.5 En vandring tilbake i tid	13
3.6 Tiden ingen minnes	18
4. Det reindriftssamiske kulturmiljøet i Skárfvággi/Skardalen	20
4.1 Sommerboplassen på Badjegieddi	20
4.2 Nissonašgállu	26
4.3 Kulturminner innerst i dalen	27
5. Kilder	30

Sámediggi - Sametinget/Fylkesmannen i Troms

Ved Stine Benedicte Sveen, Randi Sjølie og Camilla Brattland, 2012

Forsiden:

Skardalen med utsikt utover fjorden mot Lyngen.

FOTO: RANDI SJØLIE

Layout og trykk: Bjørkmanns, Alta • Miljøfyrtårn

1. Registreringsprosjektet

Bygda Skárfvággi/Skardalen i Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune er Troms fylkes utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Utvalgte kulturlandskap er et nasjonalt prosjekt initiert i 2007 av Landbruks- og Matdepartementet og Miljøverndepartementet. Statens landbruksforvaltning fungerer som sekretariat. Målet er å få til aktiv skjøtsel av jordbrukslandskap der tradisjonelle driftsmåter fremdeles er i hevd. Det er valgt ut ett landskap i hvert fylke. Disse kjennetegnes av svært store natur- og kulturverdier og representerer variasjon i beliggenhet og tilpasningsform samt kulturelt mangfold. Det er en viktig premiss i prosjektet at de lokale grunneierne skal være aktivt medvirkende i skjøtselsarbeidet.

Gáivuotna/Kåfjorden og Ivgu/Lyngen i Nord-Troms har historisk sett vært befolket av samer, nordmenn og kvener. Den samiske befolkningen kan spores så langt tilbake som det finnes skriftlige kilder. Før den tid vitner kulturminnene om samisk bosetting og bruk. Den kvenske innvandringen antas å ha kommet rundt 17-/1800-tallet. Fast norsk bosetting ble i hovedsak etablert på 1800-tallet.

Skardalen er ei fjordbygd med viktige elementer av sjøsamisk kultur og er forankret i både jordbruk, fiske og rein-

drift. Bygda ble brent under krigen, men enkelte gamle hus er bevart. Bevart er også det tradisjonelle bosettingsmønsteret og driftsformene. I selve dalen som strekker seg innover høyfjellet, finner vi reindriftssamenes sommerbeiter og gamle bosettingsområder.

I perioden 2008–2009 gjorde Sametinget kulturminneregistreringer i forbindelse med kulturlandskapsprosjektet. Arbeidet omfattet kvalitetssikring og nyregistrering av kulturminner og bygninger registrert i databasene Askeladden (<http://askeladden.ra.no>) og SEFRAK, i tillegg til intervju. Det befarte området strekker seg fra fjorden og til høyfjellet, fra bygda (Inner- og Ytterskardalen) og til innerst i dalen. I fjæra er det registrert støer, sjøbuer og naust, og i bygda for øvrig gammetufter, bolighus, sommerfjøs og skjåer. Til fjells har vi registrert sommerboplassen på Badjegieddi, offersteinen Nissonašgállu og en gammetuft og et antatt melkegjærde av stein i dalbunnen. Feltarbeidet har hatt en varighet på om lag 2 uker. Randi Sjølie har vært ansvarlig for bygningsvern delen av prosjektet og Stine B. Sveen for de arkeologiske feltundersøkelsene. Camilla Olofsson, Camilla Brattland og Per Kristian Bergmo har assistert i felt. Rapporten er en sammenfatning av disse undersøkelsene.

2. Kulturminner og kulturmiljø – definisjoner

E6 går tvers gjennom bygda i Skardalen. Til høyre i bildet, i fjæresonen, en restaurert sjøbu fra 1850-tallet med torvtak. Den gamle riksvei 50 er i dag et synlig veifar som passerer forbi på nersiden av husene. FOTO: RANDI SJØLIE

Hva mener vi med at Skardalen er et kulturlandskap, her forstått som jordbrukslandskap?

I kulturminnevernet har begrepet *kulturmiljø* langt på vei erstattet *kulturlandskap*. Et kulturmiljø er et område hvor kulturminner og/eller bygninger inngår i en større helhet eller sammenheng (jf. kulturminnelovens § 2).

Kulturminnene eller bygningene i et kulturmiljø har ikke nødvendigvis samme alder eller vernestatus. Et kulturmiljø kan bestå av kulturminner som pga. ressurstilgangen (fiske, beite og dyretrekk,

markbeskaffenhets, skog) ligger konsentrert og topografisk avgrenset ved en fjord eller elv, rundt et vann eller i et skar. Det kan være en helhet av kulturminner eller bygninger med samme kulturelle tilknytning, samme bruksperiode eller samme funksjon. Slik som ei sjøsamisk bygd med bolighus, naust, sjøbuer, støer og hjeller, eller et reindriftssamisk boplassområde med spor etter gammer, telt og reingjerder. Et kulturmiljø kan også bestå av områder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Det er ikke alltid et menneskepåvirket landskap.

Et kulturmiljø er ikke automatisk fredet, til forskjell fra enkeltkulturminner som har en viss alder. Når vi definerer noe som et kulturmiljø, gir det først og fremst føringer for forvaltningen av områdene. Vi understreker at sammenhengen mellom kulturminnene ikke bør bli brutt ved etablering av nye bygninger, anlegg, stier, kjøretraséer osv. I dagens forvaltningspraksis blir det lagt vekt på at kulturminner skal bevares i sin sammenheng. Dette er i tråd med formålsparagrafen i kulturminneloven: «Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning» (kml. §1).

Såkalt automatisk fredede kulturminner har lovbeskyttelse mot alle tiltak som

innebærer skade eller ødeleggelse, flytting, forandring, tildekking eller «utilbørlig skjemming» (kml. § 3). For samiske kulturminner går fredningsgrensen ved 100 år.

I loven er kulturminner gitt en vid definisjon. Kulturminnebegrepet omfatter «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til» (kml. § 2). Hvis vi tenker oss Skardalen, har vi mer eller mindre åpenbare kulturminner i form av spor etter bosetting, næringsvirksomhet og rituell liv. Men også sagnstedene, veifarene (som den såkalte riksvei 50 og gruveveien) og løpestrengene er å regne som kulturminner.

3. Det sjøsamiske kulturmiljøet i Skárfvággi/Skardalen

Skarvekoloni. FOTO: HELGE A. WOLD. © TROMSØ MUSEUM – UNIVERSITETSMUSEET

Det samiske stedsnavnet Skárfvággi kommer trolig av *skárfa*. *Skárfa* skal være et gammelt nordisk lånord til samisk. Det betegner sjøfuglen skarv, noe som vitner om bygdas tilknytning til sjøen (på gamle kart står bygda oppført som nettopp Skarvdalen). Det er flere stedsnavn med skarv i Kåfjorden. Skarven har vært brukt som matfugl og har vært myteomspunnet. Det har blant annet vært forestillinger om at døde sjøfolk kunne vise seg i skarveskikkelse.

Samisk språksenter i Kåfjorden har informantopplysninger om at dalen opprinnelig skal ha hett Goddevággi, dvs. «Villreindalen» (pers.med. Siri-Janne Koht). Informanten skal ha hørt dette fra sin bestefar. I dag brukes navnet om dalen som går opp fra Goddejávri, men stedsnavnet kan etter hvert ha kommet til å dekke et mindre område enn tidligere. Det er ikke usannsynlig at det kan ha vært forskjellige navn på øvre og nedre del av dalen. Det ser man ofte når det

gjelder stedsnavn i områder med både sjøsamisk og reindriftssamisk bosetting. Badjegieddi (se under) utgjør et markant skille mellom forskjellige slags land-skap og landskapsbruk. Stedsnavnet Skárfvággi vitner om dalens kystnære tilknytning. Goddevággi kunne vært et beskrivende navn på den øvre delen av dalen med de gode reinbeitene. Det skal imidlertid sies at informanten er den eneste kilden vi har til navnet. Inger Elen Bål, som tilhører siste generasjon som vokste opp i dalen, har ikke hørt det.

I bygda ligger bebyggelsen ved elve-munningen og i rekke langs E6. Mellom Ytterskardalen og Innerskardalen (dvs. mellom gnr 28/20 og 28/9) gikk det tidligere et dobbelt skillegerde, som markerte grensen mellom to forskjellige allmenninger og slåttemark. Mellom gjerdene gikk en fegate (*áiddegaska*) som sikret husdyrene fritt leide fra fjellbeitene og ned til fjæra (se kart s. 13).

En solid sti følger elva oppover og innover og går over i den gamle veien som ble etablert på begynnelsen av 1900-tallet i forbindelse med gruvevirksomhet på Badjegieddi. Veien slynger seg forbi gamle åkerlapper og utslåtter og passerer frodig bjørkeskog. Badjegieddi eller «Øverenga» er et platå på overgangen til høyfjellet, ca. 2 km fra bygda. Platået markerer grensen mellom den skogkledte, bratte delen av dalen ned mot bygda og de slette gressmarkene i høyfjellet. På Badjegieddi finner vi tufter etter reindrifts-samenes gamle sommerboplass, som var bebodd fram til krigen. Det var et nært forhold (*verddeforhold*) mellom reindrifts-samer og sjøsamere i bygda – et venneforhold basert på gjensidig avhengighet og bytte av varer og tjenester.

Nede ved fjorden skjærer E6 tvers gjennom eiendommene og skiller boligene fra fjæra. Tidligere var fjorden bindeleddet til omverdenen. E6 ble bygd etter krigen. Før dette var det ingen veiforbindelse fra Skardalen og innover fjorden. På midten av 1970-tallet ble veien asfaltert og utbedret. Masser ble deponert i fjæra. Det samme skjedde under tunnelarbeidene i 2001. I 1984–85 ble smoltanlegget etablert. Tiltakene ga bedre kommunikasjon og arbeidsplasser, men kulturmiljøet ble varig endret og kulturminner gikk tapt (gammetufter og gamle båtgammer).

Eiendomsstrukturen i Skardalen består av lange og smale eiendommer som strekker seg fra fjæra og opp til høyfjellet. Gårdsanleggene består av sjøbuer, naust, støer og hjeller i fjæresonen på nedsiden av E6, og bolighus, fjøs og skjåer på rekke på øversiden av veien. Den såkalte riksvei 50 går tvers gjennom boligbebyggelsen, parallelt med E6. «Riksveien» var opprinnelig en hestevei fra Olmmáivággi/Manndalen og ble oppgradert som et sysselsettingstiltak på 1930-tallet. Veien gikk fram til Skardalselva, det fantes

ingen bru. Det gis skjøtselsmidler for å holde det gamle veifaret åpent gjennom slått.

Et nettverk av stier fører oppover i den bratte lia til sommerfjøs og høyskjåer. Sommerfjøsene ligger i rekke bak bolig-husene og i et belte («sommerfjøsbeltet») mellom innmarka og utmarka, på en gammel strandterrasse 80–85 m.o.h. Åkerlapper og slåttemark er atskilt av gamle steingjerder. I jordbrukslandet finner vi spor etter gamle løpestrenger som har gjort transport av høy og brensel ned til gården lettere. Tidligere gikk løpestrengene helt ned til fjæra. Gjennom kulturlandskapsprosjektet er stier og jordbruksland i dag blitt ryddet og gamle driftsbygninger istandsatt.

3.1 Fisket og fjorden

Det sjøsamiske kulturmiljøet stopper ikke i fjæra, men omfatter naturligvis også fjorden med fiskegrunnene. Skardaliningene bruker fjorden i et område som strekker seg fra den felles fiskegrunnen Båen og til Klubben, på ulike måter og gjennom hele året. Båen er del av en terskel som strekker seg tvers over fjorden fra Langnes og er det sentrale

Fiskehjell i fjæra, Brattland, Kåfjorden.

FOTO: CAMILLA BRATTLAND

gyteområdet for torsk i Indre Kåfjord. Fisket på gytetorsk foregår fra februar til slutten av april.

Ungene i Skardalen ble tidlig sosialisert inn i fjordfisket og lærte seg å kjenne fjordens topografi med bakker, grunner og dybder. Dette omfattet kunnskap om stedsnavn og om formasjoner brukt for å peile seg inn mot fiskegrunnene (méd). Det ble fisket etter som hvor fisken sto. Av og til var fisken på leira og av og til i bakken. I tillegg til garnfiske etter torsk, sild og laks, har man brukt line, satt småseinot, stukket etter steinbit og fisket med snik etter auar. Småseinota var en landnot. Fisket med landnot ble for det meste drevet av kvinnfolk og unger. De dro i land nota, som var rodd ut av et par mannfolk.

Siden mange av mannfolkene deltok i sesongfisket i Finnmarka og på Lofoten og var borte store deler av året, var fjordfisket et viktig arbeid for kvinnfolk og unger. Ungene hentet kokfisk og deltok i slåttonna om sommeren når de ikke hadde skole. Kvinnfolk fisket i tillegg til å skjøtte hjemmet og husdyrene og tok hånd om økonomien. De lokale samiske stedsnavnene vitner om kvinnes sentrale posisjon i jordbruket. På fjordstrekningen mellom Birtavarre og Skardalen nevner Qvigstad (1935) både *Márgihaskoarru* eller «Margitskaret», der en kvinne ved navn Margit hadde slåtteplass, *Gággan-Ánniriidi* eller «Gággan-Anne-lia» og *Gáir-Elli-gieddi* eller «Gáir-Ellisletta» (Gáir-Ellis jord). Gáir-Elli skal ha bodd på plassen. Stedsnavnet Gáirelle brukes i dag som méd til å sette garn av fiskere i indre del av Kåfjord.

Nybygging av naust og antall båter i Skardalen vitner om at sjøen ennå brukes til matauk, samt til rekreasjonsformål og videreføring av gamle tradisjoner av bygdefolk og deres slektninger. Noen av

de eldre fisker om vinteren, noen henter kokfisk, og mange er utflyttede skardalinger som bruker naustene og båten om sommeren når de er på ferie.

Ammekyr i fjæra. FOTO: RANDI SJØLIE

3.2 Fjæra

Fjæra inngår i gårdseiendommen og -økonomien. Den har tradisjonelt hatt stor verdi som utmark og har blitt brukt til beite og slått og til høsting av tang og tare som tilleggsfôr. Særlig taren har høyt næringsinnhold (salttilskudd). Tang og tare ble kokt i lag med høy og fiskeslog til såkalt løype eller løypning. Det har også blitt brukt som gjødsel og til å lage surfisk (*larjas-guolli*). Fisken surnes ved at den blir lagt i tang i fjæra.

Restaurert sjøbu fra 1850-tallet. Nr. 14 på kartet.
FOTO: RANDI SJØLIE

Alle husstandene i bygda har tilgang til fiskeressursene i fjorden og til båt og naust med støer og hjeller. I fjæra i Skardalen står det i alt 19 naust og sjøbuer, med tilhørende støer og båtopptrekk. Disse har blitt registrert i forbindelse med prosjektet (se kart nedenfor). Flere av naustene har blitt brukt av andre enn grunneieren, enten i lag med grunneier eller alene.

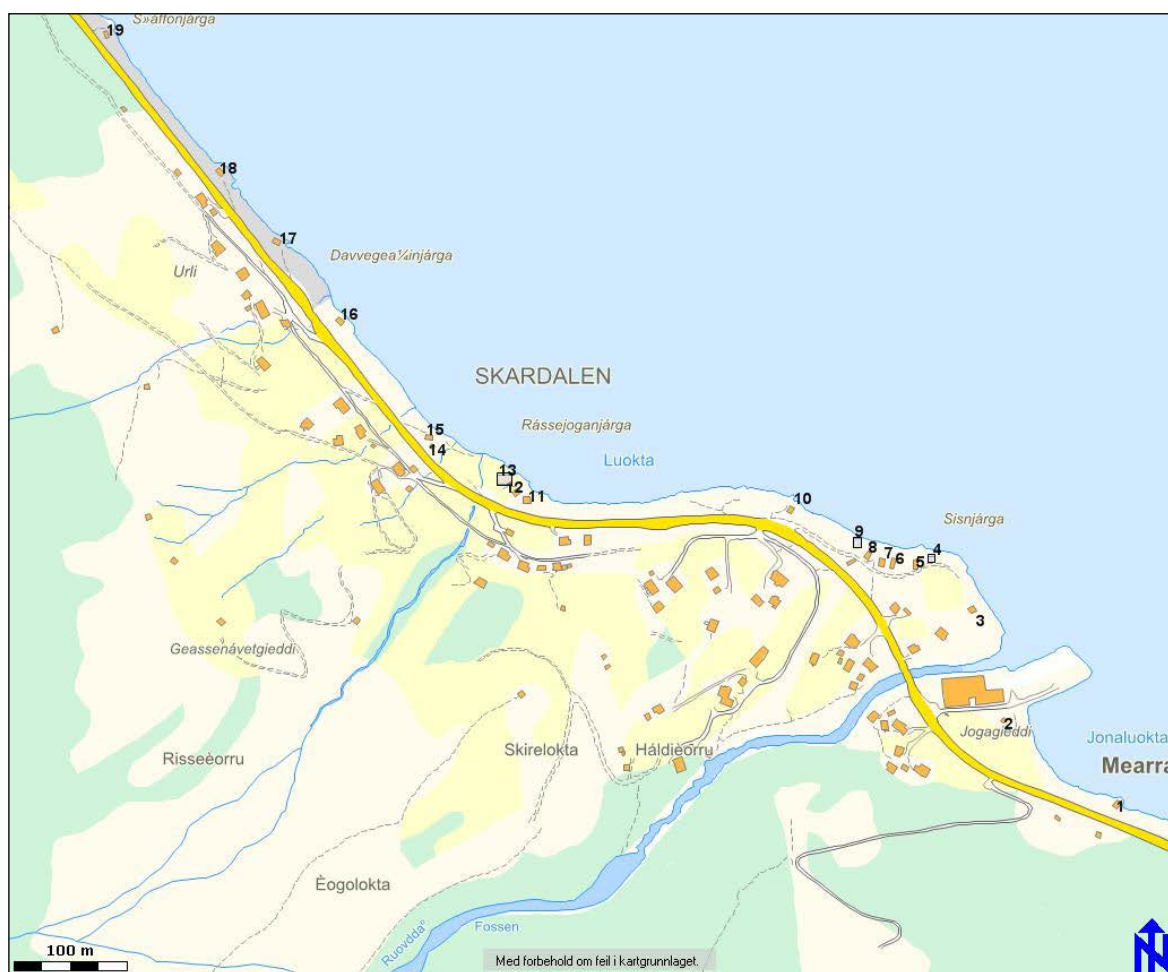
De fleste naustene er 6–6,5 m lange og 4–4,5 m brede og bygd i samme tradisjonelle stil, med tørrmur nederst og overbygg av tre. Overbygget kan enten være et loft eller en etasje avdelt fra underbygget (med båten) med et gulv, og med inngang på øversiden. Tørrmur er brukt for å skape et fuktig og kaldt miljø til trebåtene.

Naust og fiskehjell fra 1950-tallet.

FOTO: CAMILLA BRATTLAND

I fjæra ligger ei laftet sjøbu fra 1850-tallet (se bilde nede på forrige side). Den er den eneste av bygningene i fjæra som er

Oversikt over registrerte naust 2009. KART: CAMILLA BRATTLAND

automatisk fredet og fra før krigen, resten ble brent. Bua ble restaurert med midler fra Sametinget rundt år 2000. Før krigen var det mange slike laftede sjøbuer i Skardalen. Sjøbuer ligger skråstilt eller på tvers av fjæra. De har vært brukt til oppbevaring av utstyr.

I sjøsamiske områder har båtene tradisjonelt blitt oppbevart i båtgammer. Etter krigen ble båtgammen stort sett erstattet av naust, men det ble bygd en på Jogagieddi i Innerskardalen. Den ble fjernet på 1980-tallet, i forbindelse med at smoltanlegget ble etablert. Ole Skogmo eide en gammel båtgamme som først gikk tapt i forbindelse med utbedringen og omleggingen av E6. Båtgammen sto i Bukta ved den gamle laftede sjøbua og hadde mur og torvtak. Det sies at båtgammen var fra «Thugesens tid». Den såkalte «Thugesen» eller Thygesen skal ha vært dansk og ha levd på 17-/1800-tallet. Han har gitt navn til Bukta i Skardalen: *Thugesamohkki* (pers.med. Eliva Henriksen).

Murt naust med indre kledning av båtboard. I naustet en såkalt Tøllefsenbåt (aluminiumsbåt). Båten foran er en tradisjonell spisse.

FOTO: RANDI SJØLI

I noen av naustene ligger opptil flere spisser, dvs. åpne robåter. Noen er fremdeles i bruk av bygdas folk. For det meste er det i dag små plastbåter som

brukes til fritid, og plast- eller aluminiumsbåter til fiske. På befaringsstidspunktet lå disse på svai eller trukket opp på land utenfor naustene.

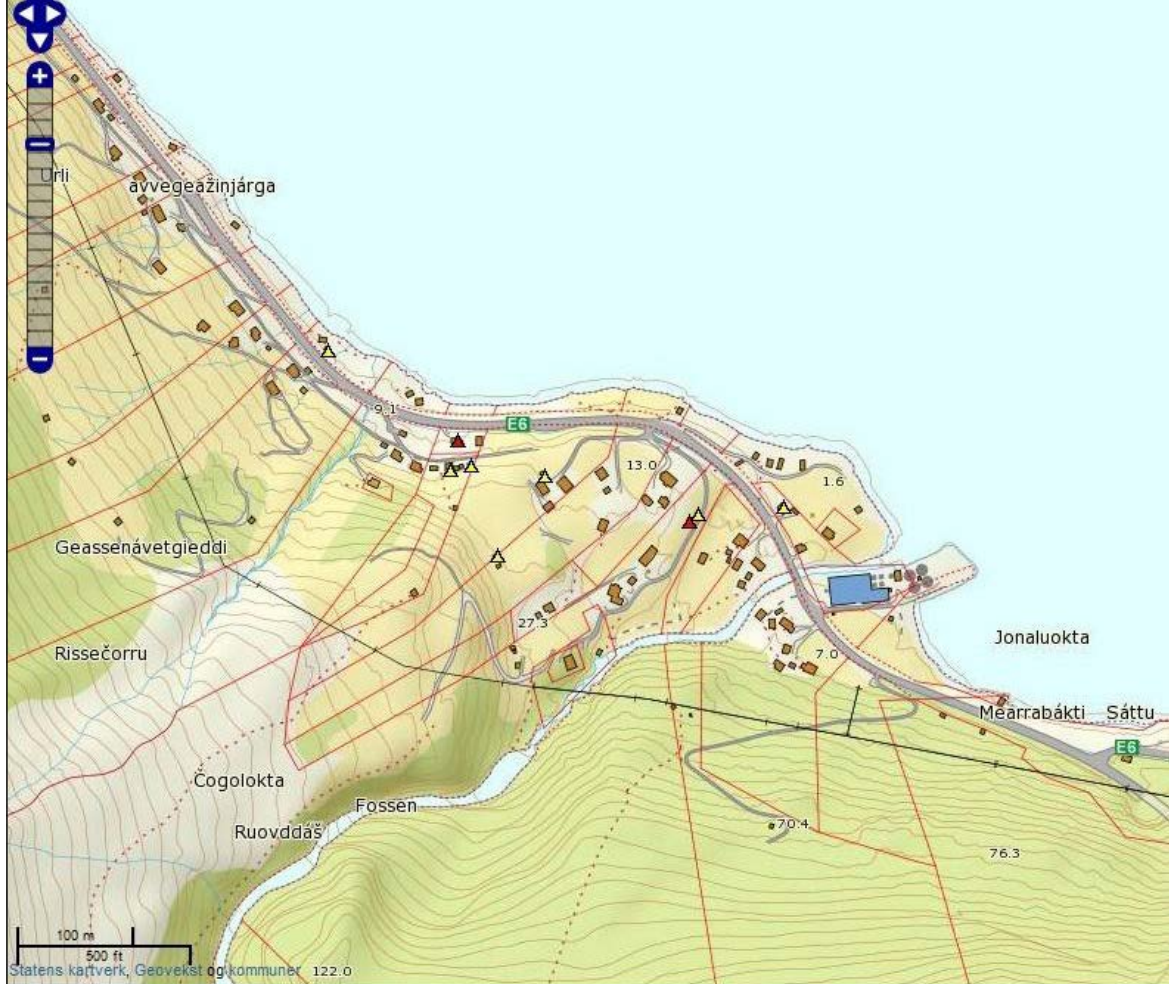
Automatisk fredet bolighus. FOTO: RANDI SJØLIE

3.3. Boligbebyggelsen

Skardalen ble brent under krigen. Boligmiljøet har et tydelig og helhetlig preg av «gjenreisningsfunkis». (se forsidebilde og side 4). Det fins enkelte bevarte førkrigshus. I SEFRAC-databasen er det registrert 9 hus (se kart neste side), derav 3 bolighus, 1 sjøbu, 2 buer, 2 høyskjåer og 1 vedskjå. Vedskjåen og det ene bolighuset er revet. De laftede buene, et av bolighusene samt en høyskjå er eldre enn 100 år og dermed automatisk fredet.

Bolighuset er et blåmalt stuehus med ark (se bilde over). Iflg. SEFRAC skal huset være bygd i tidsrommet 1675–1699, men opplysningene oppgis som usikre pga. den høye alderen. I 1906 ble huset flyttet til Skardalen fra Nordreisa. Det ble brukt av tyskerne under krigen og er derfor bevart. I dag bor Gerd og Sigvart Pedersen i huset. Opp for huset står et par små laftede rødmalte buer eid av Gerd's søster Ruth Larsen (se bilde neste side). De er begge fra 1800-tallet. Den ene (*Revžžastohpu*) ble hentet fra Revdalen i Storfjorden i 1936, mens den

Oversikt over bebyggelsen i Skardalen, deriblant SEFRAK-registrerte hus (trekanter).

KILDE: NORDATLAS ([HTTP://WWW.NORDATLAS.NO](http://www.nordatlas.no))

Gerd Pedersen i sommerfjøsene opp for huset. Tømmeret er hentet fra kjøkkendelen av den gamle bua Revžžastohpu på eiendommen.

FOTO: RANDI SJØLIE

Automatisk fredede buer.

FOTO: RANDI SJØLIE

andre (*Háns-Ellebuvri*) ble kjøpt på auksjon i Manndalen og flyttet til Skardalen ca. år 1900.

3.4 Jordbrukslandet

Jordbrukslandet i Skardalen kjennetegnes av flere små jordstykker, som alle er navngitt på samisk (se www.skardalen.no/stedsnavn). Jordene ligger i mosaikk

mellom gamle veier, steinrøyser, steingjerder, åkerholmer og kantskog. Det bratte terrenget gjør moderne maskinelt jordbruk vanskelig. Tradisjonelle driftsformer har derfor blitt holdt i hevd helt fram til våre dager. Forekomsten av urterike slåttenger, beitemark, beitehager og beitebakker langt opp i fjellsiden vitner om dette.

I dag er mye av jordbruket nedlagt og det er få unge igjen i bygda. Ungskog er i ferd med å ta over områdene ovenfor bebyggelsen. De nærmeste jordene holdes imidlertid i hevd og slås av sine eiere. Folk slår med ljå og hesjer gresset. Det dyrkes potet og bær og hagene holdes fine. Gjerdene holdes i orden for å stenge ute sauene. I dag er det noe villsaugdrift i Skardalen, men primært er det sau fra nabobygda Manndalen som slippes på beite. Tidligere bidro beitedyrene til et åpent landskapsbilde, de holdt skogen åpen og lys. I Skardalen gikk det både storfe, sau, geit og hest på utmarksbeite. Nedgangen i antall beitedyr har ført til tettere skog, med mer undervegetasjon.

I forbindelse med prosjektet er det registrert 11 sommerfjøs og høyskjåer. De fleste husene ligger vest for elva. Høyskjåene er spesielle, både i antall og konstruksjon. De er gjerne satt opp med konstruksjoner i råved og med åpen kledning, og er bardunert med ståltråd festet i eller over taket. Skjåene ligger med møneretningen på tvers av landskapet. Sommerfjøsene ligger med møneretningen på langs, slik som bolig-husene, og med inngangen på øversiden. På grunn av det bratte terrenget er husmuren på nedsiden av husene ganske høy. Muren er utformet slik at gjødsla kan tas ut fra et kjellerrom under fjøsgulvet (se bilde s. 17). Det fins også gjødsel-utkast i veggene. Veggene er tette, men i lett konstruksjon. Sommerfjøsene er små hus, rundt 12–17 kvm og med plass til 2–4 båser. Rafhøyden er rundt 1,70 m og mønehøyden rundt 2,70 m. Sommerfjøsene er ute av bruk, men forholdsvis bra vedlikeholdt.

Den tradisjonelle byggeskikken er preget av nøysomhet og gjenbruk, slik som ellers i sjøsamiske områder og i fjord-

Sommerfjøs og høyskjåer på gammel strandterrasse i liskråningen i Ytterskardalen, ved Láddusadji (skjåplassen).

FOTO: STINE B. SVEEN

Høyskjå i stavkonstruksjon, delvis med råved i bjørk i konstruksjonen. Ytre kledning av låvepanel og til dels kassebord. FOTO: RANDI SJØLIE

strøkene i Nord-Troms. Man har brukt det man hadde av lokalt bygningsmateriale, bjørk og older, og supplert kledning og tak med båtbord og deler av fiskekasser og oljefat om nødvendig. Også konstruksjonsmessige detaljer vitner om stor oppfinnsomhet og kreativitet. Med til historien hører at hus har blitt flyttet rundt fra det ene stedet til det andre og materiale oppstykket, delt og solgt.

Torvtekt høyskjå bygd på den tradisjonelle lokale måten, med halv-kløyvinger av older. Høyskjåen skal være fra Mikkel-Heaikas tid og er automatisk fredet. FOTO: RANDI SJØLIE

Ingrid Johansen og Gerd Pedersen på tur opp til slåttelandet i Ytterskardalen. Spreke damer på kjente stier. FOTO: STINE B. SVEEN

Åiddegaska (fegjerde) mellom almenningene i Inner- og Ytterskardalen. Etter Eliva Henriksen, Gerd Pedersen og Ruth Larsen.

KART VED LISE BREKMØE, SAMETINGET

3.5 En vandring tilbake i tid

I slutten av juni 2009 var Sametinget på tur til Ytterskardalen med de tre søstrene Eliva (Henriksen, f. 1936), Ingrid (Johansen, f. 1946) og Gerd (Pedersen, f. 1948). De er oppvokst i bygda og med samisk som morsmål. Eliva har bodd der hele livet og har som foreldrene drevet med jordbruk og fiske. Søstrene har mye kunnskap om den lokale kulturhistorien og har engasjert seg i bygde- og kulturlaget og skjøtselsarbeidet i bygda. Sametinget ble invitert med for å se på tufter og spor fra tidligere tider ved deres gamle slåtteland.

Vi fulgte en gjengrodd sti på øversiden av husene i Ytterskardalen, forbi det såkalte Arveli (Urli på kartet). Ved bolighusene nede på gården til Sigurd Larsen er det funnet sølvmynter fra 16- og 1800-tallet (Askeladden-ID 47484, [se kart neste side](#)). I den brakke åkeren i den bratte lia opp for Larsen ligger en stor stein. Her skal det ha stått en gamme i en delle i liskråningen (ID 131069). Gammen skal ha tilhørt Orrit-Heaika, som etter sigende kom fra Ysteby og var den første som bosatte seg i Ytterskardalen. Ut fra

mundtlige og skriftlige kilder skal boplassen stamme fra midten av 1700-tallet. På denne tiden skal det ha vært skog nede ved sjøen (pers. med. Eliva Henriksen). Steinen er en rest etter en svær steinblokk som raste ned fra fjellet og delte seg i flere stykker. Ved Arveli gikk den tvers gjennom gammen, som det ikke lenger fins spor etter. Kona til Orrit-Heaika fikk brekt foten. Hendelsen førte til at boplassen ble flyttet ned til sjøen. Også her ble beboerne rammet (pers.med. Eliva Henriksen).

Boplassen lå på nersiden av E6, mellom den gamle sjøbua og bekken på yttersiden, der hvor det i dag er potetåker. Boligen var en fellesgamme. På 1780-tallet gikk det et skred som tok livet av husfolket Heaika-Mikkel (sønnen til Orrit-Heaika) og kona. Dette skjedde i februar, og de to sønnene var på fiske. Skredet gikk gjennom boligdelen. Tjenestefolket bodde i fjøsdelen og overlevde skredet. Heaika-Mikkel og kona ble først gravlagt på våren. Det heter seg at hendelsen skyldtes gandskap, fordi Heaika-Mikkel var blitt uenig med svigersønnen. I kirkebøkene står det derfor at de to ble «ødelagt»/billistuvve av skred (pers.med. Eliva Henriksen).

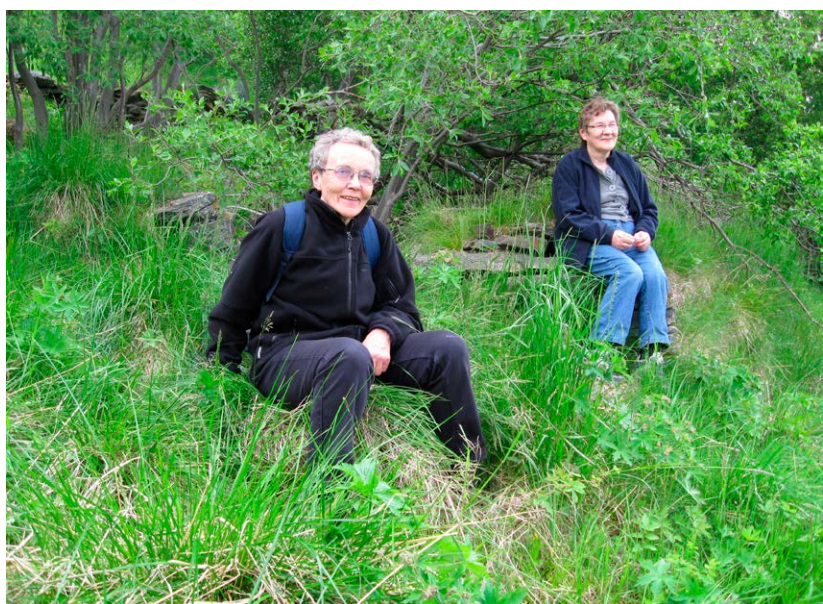
Fra Arveli gikk vi videre til Mikkel-Heaikaplassen, som ligger i det gamle slåttelandet til Gerd, Ingrid og Elivas familie. Mikkel-Heaika eller Henrik Mikkelsen (f. 1808, d. 1906) var sønn av Heaika-Mikkel. På Mikkel-Heaikaplassen finner vi steingjerder og tufta etter en gammel fjøs. Mikkel-Heaika bodde på plassen. Det skal ligge en gammetuft i sommerfjøsbakken (ID 131068), men den var noe vanskelig å bedømme pga. høy vegetasjon. Plassen ble etter Mikkel-Heikas tid delt i småteiger (pers.med. Eliva Henriksen).

Oversikt over registrerte kulturminner i Ytterskardalen.

KILDE: ASKELADDEN ([HTTP://ASKELADDEN.RA.NO](http://askeladden.ra.no))

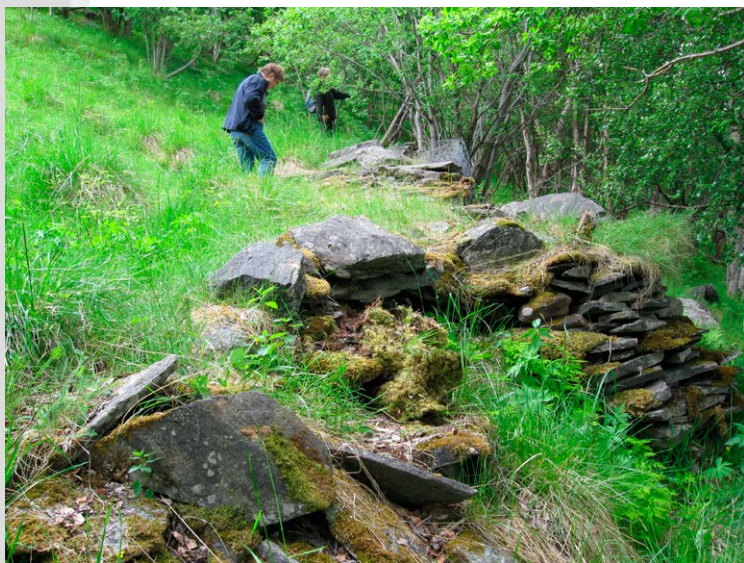
Fjøstufta ligger nederst i sommerfjøsbakken, i bratt terreng og på tvers av skråningen (ID 131074, [se bilde nedenfor](#)). Gårdsveien passerte tufta på øversiden. Fjøsen er i dag overgrodd med seljekratt, gress og brennesle. Den er ca. 4x5 m og har inntil 1 m høye steinmurer, bygd opp av flere skift med flate stein. På øversiden er muren om lag 0,60 m tykk og på nedsiden 1,50 m. Inngangen er ca. 1 m bred. Fjøsen var opprinnelig kledt med torv.

Gerd og Ingrid ved den gamle fjøsen til Mikkel-Heaika. FOTO: STINE B. SVEEN

Mikkel-Heaika kan ha brukt fjøsen som helårsfjøs. Besteforeldrene og foreldrene til Gerd, Eliva og Ingrid brukte den som fjøs til kyrne om våren. Om sommeren, når det ble beiter oppe i dalen, trakk dyrene selv oppover. Eliva og hennes mann Bernhard brukte fjøsen til sauene fram til 1960. Den sto åpen og ble brukt som skjul. Fjøsen ble ikke istandsatt og falt etter hvert sammen.

Steingjerdet på Mikkel-Heaikaplassen.

FOTO: STINE B. SVEEN

Rett vest for fjøstufta, nederst i sommerfjøsbakken, går en gammel steinmur (se bilde over). Her lekte Eliva, Ingrid og Gerd som barn. Muren går inntil et 200 m langt steingjerde som strekker seg fra Duvnnirohtu til Stáffonjárga, på tvers av liskråningen (ID 47813). Dette skal være bygd før midten av 1800-tallet og ha vært utmarksgjerdet til Mikkel-Heaika. Gjerdet skal ha markert yttergrensen av hans eiendom (pers.med. Eliva Henriksen). Det er murt opp av hellestein, som det er god tilgang til i småberg og steinurer like inntil gjerdet. Gjerdet er istandsatt ved hjelp av STILK-midler.

Fra Mikkel-Heaikaplassen gikk vi opp til bakkekanten, der det heter Duvnnirohtu eller «Møddingkrattskogen» (se bilde t.h.). Duvnnirohtu ligger på en gammel strand-

terrasse ca. 90 m.o.h. Strandterrassen er en tydelig hylle eller avsats i liskråningen der sommerfjøsene er lokalisert. Over en strekning på om lag 50–60 m er det her funnet gammelt matavfall (dyre-, fiske- og fuglebein). Det var Ole Skogmo, far til søstrene, som kom over møddingen under rydding av skog og grøfting av vei. Skogsveien går tvers gjennom lokaliteten. Peder Nilsen skal dessuten ha funnet fersk møkk i myra. Omtrent midt i funnområdet ligger en overgrodd gammetuft (ID 131073). Den er orientert på tvers av strandterrassen og måler ca. 4x6 m. Den har tydelige voller i den nedre enden, der det vokser høyt gress. I den øvre enden ligger en stor, flat stein. Tufta skal stamme fra en boliggamme. Den skal ikke være så gammel. Dette var vinterboplassen til folk som bodde på Anjgaras nede ved sjøen om sommeren (pers.med. Eliva Henriksen).

Når man følger strandterrassen innover mot Skardalselva, kommer man forbi det såkalte Geassenávetgieddi («Sommerfjøsenga») og Čogulokta («Hylle hvor man har samlet dyr»). Her heter det seg at det skal ha vært «tsjudeboplasser» eller boplasser fra tsjudenes tid (pers.med. Eliva Henriksen). På Geassenávetgieddi

Gammetuften på Duvnnirohtu, sett mot lisavárri/Isfjellet. FOTO: STINE B. SVEEN

skal det i forbindelse med gravearbeid under en fjøs ha blitt funnet et sverd, som nå er gått tapt. På Čogulokta fant Elivas mann, avdøde Bernhard Henriksen, under pløying på 1970-tallet bl.a. en lusekam av messing, gamle gryter og ljaar som var spjelket.

Da tsjudene herjet fjordstrøkene i Lyngen, skal folk i Skardalen altså ha flyttet boligene sine høyere opp i terrenget og bort fra sjøen for å komme seg i sikkerhet. Under krigen vet vi at folk i Skardalen bygde gammer i deller og på hyller i fjellsiden for å holde seg skjult (de såkalte evakueringsgammene). Kan det samme ha skjedd før? Det går lignende sagn og fortellinger i hele Lyngen. Helge Guttormsen (2005) nevner i sin regionshistorie en annen plass i Indre Kåfjord hvor folk skal ha søkt tilflukt for tsjudene. Plassen ligger innerst i fjorden, ved Birtavarre, ovenfor Vieksegeddi. Her er det en avsats i fjellsiden med fine gressletter og huler og hellere i berget. På Brattland rett over fjorden for Skardalen skal det for øvrig være gjort løsfunn fra steinalder ca. 90 m.o.h., dvs. i samme høyde som de såkalte tsjudeboplassene (Guttormsen).

Emil Larssen gjengir i sin bygdebok (1988) en artikkel fra Tromsø Tidende fra 1845 som omhandler «Russernes Plyndringer» i Lyngen. Her gis det en konkret beskrivelse av boliger som skal ha vært brukt: «I Begyndelsen af disse Plyndrierer opkastede Finnerne dybe Grave, hvori de gjemte deres Eiendomme og bedekkede Nedgangen. Tilsidst byggede de Gammer under Jorden og bedekkede Nedgangen med en stor Helle. I disse gjemtes ikke alene Finnernes Eiendomme, men ogsaa de Folk, som ikke havde Kræfter at tage Flugten enten til Skovs eller Fjelde (...) Af saadanne underjordiske Gammer vises endnu tydelige Spor, saavel i Qvitteberg og paa andre Steder» (s. 37).

Fra sommerfjøsbakken på Ládddusadji i Ytterskardalen. Fremst i bildet en sommerfjøs sammenbygd med høyskjå. Bakerst i bildet en høyskjå. FOTO: STINE B. SVEEN

Ut fra de historiske kildeopplysningene å dømme (Larssen 1988, Guttormsen 2005) kan vi tidfeste «tsjudenes tid» til 12–1400-tallet, dvs. seinmiddelalderen. Det var i dette tidsrommet politisk konflikt rundt nasjonalgrenser og skattlegging medførte herjinger i Lyngen. Er det middelalderboplasser vi har med å gjøre på strandterrassen i Skardalen?

Sverdet som skal ha blitt funnet, tyder på en viss alder. De andre funnene kan være fra seinere tid. Vi vet jo at det var et gårdsbruk ved Duvnnirohtu på 1800-tallet, på Mikkell-Heaikas tid. Og før den tid skal bestefaren hans, Orrit-Heaika, ha bodd i Skardalen, da er vi tilbake til 1700-tallet. Det første gårdsbruket vi har belagt i Skardalen i de skriftlige kildene, er fra 1723. I fogderegnskapet «Designation over Finnerødninger» er det i «Scharfdalen» oppført 1 finnerødning og 1 bruker (Guttormsen 2005), den såkalte Joen Joensen. Boplassen hans var Jontelokta, som er en delle i liskråningen i Innerskardalen (pers.med. Eliva Henriksen). Jensens bruk ble skyldsatt til 12 merker fisk. Gården kunne ellers fø

Eliva Henriksen ved gjødselutkastet til den gamle, torvtekte sommerfjøs.

FOTO: STINE B. SVEEN

Eliva tar låen fatt.

FOTO: STINE B. SVEEN

ei ku og hadde brennved til eget forbruk (Guttormsen 2005).

Jensen er omtalt som *qvæn*. I 1726 hevder han at han selv har ryddet plassen og dyrket opp jorda. Finnerydningene var eksisterende sjøsamiske boplasser og gårdsbruk som i 1723 ble skyldsatt. Men kanskje Jensen hadde rett i at det var han som hadde dyrket opp jorda? I fogderegnskap fra 1740-tallet og utover får vi høre om tidligere finnejorder, bl.a. Skardalen, som var blitt bosatt av «Nordmænd eller Svendske qvæner» og som var «bleven forbedret». Dette innebar korndyrking. På midten av 1800-tallet skal Skardalen ha vært blant de bedre korngårdene i Kåfjorden (Guttormsen 2005).

Sametinget avsluttet turen med Ingrid, Gerd og Eliva med kaffebål på sommerfjøsbakken ovenfor Mikkeli-Heaikaplassen. Her står det en gruppe på tre hus, på samme gamle strandterrasse som Duvnnirohtu (se bilde s. 12). Huset i midten står med møneretning på tvers, de to andre har møneretning som følger

strandterrassen. Det ene huset er en sammenbygd sommerfjøs og høyskjå, eid av Oskar Strandli (se bilde forrige side). Fjøsdelene inneholder fire båser. De to rommene er bygd i forskjellige høyder og konstruksjoner.

De to andre husene tilhører familien til Eliva, Gerd og Ingrid (søsteren Ruth B. Larsen). Skjåen i midten sto opprinnelig på Åhkkar, hvor familien har hatt skogsslåtte. Den ble flyttet til sommerfjøsbakken i 1956. Huset måler ca. 3 x 5 m. Gulvet innvendig følger den naturlige skråningen. Taket er tekt med oljefat, never og torv. Den torvtekte fjøsdel ved siden av er bygd på 1950-tallet og måler ca. 3 x 3,5 m. Fjøsdel ble brukt av Eliva fram til 1984, da hun sluttet med dyr. Den har 4 båser, to større og to mindre, og rommet to kuer og to kalv.

Søstrene fortalte om arbeidet med slåttomma da de var barn. Det var hardt arbeid i bratte slåttemark, men de var vant. Fra toppen av sommerfjøsbakken kunne de følge med på det som skjedde i bygda, og se unger som badet i Bukta.

Oversikt over registrerte kulturminner i Innerskardalen.

KILDE: ASKE-LADDEN ([HTTP://ASKE-LADDEN.RA.NO](http://askeladden.ra.no))

3.6 Tiden ingen minnes

Før vi startet feltarbeidet i Skardalen, var det nede i bygda bare registrert 4 lokaliteter i Aske-ladden. Dette var steingjerdet og myntfunnet i Ytterskardalen, samt to gammeboplasser i Innerskardalen (ID 17443 og ID 37797, [se kart over](#)). I tillegg skal det være gjort et løsfunn fra steinalder på 60 meters høyde i Skardalen (Guttormsen 2005), dvs. i omtrent samme høyde som Mikkel-Heaiklassen.

Det er dessverre lite igjen av gammebosettingen, kun én av tuftene er noenlunde bevart. Ved Haldičorru vest for elva ble det i forbindelse med ØK-registreringene på 1970-tallet registrert en gammeboplass med 3 runde tufter på en avsats 20 m.o.h. Alle tuftene er siden blitt slettet. I denne høyden kan man normalt finne steinalderbosetting. Tuftene skal ha hatt en diameter på 7–10 m, ha vært 0,30–0,50 m dype og med tydelige voller. Dette peker i retning av steinaldertufter. Allerede på registreringstidspunktet var

kulturminnene imidlertid forstyrret pga. byggeaktivitet, så registreringene må sies å være usikre. Dertil kommer at det under bygging av fjøs på 1960-tallet ble påvist treplanker, dyrebein, jernstykker, trekull, hellestein, osv. i den ene tufta, i en dybde fra 0,20 til 0,50 m. Slike funn skulle tilsi en langt yngre datering. Det er tydeligvis ikke bare å gå etter høyde over havet når man skal datere bosetting i Skardalen.

Jogagieddi eller «Elvesletta» ligger på nersiden av E6 ved tunnelinnslaget ([se bilde neste side](#)). Sletta har en brink ned mot en liten bukt (Jogaluokta) hvor båter ligger fortøyd. Jogagieddi ble brukt som slåttemark fram til 1998. For enden av sletta mot smoltanlegget ligger en gammel høyskjå til minne om denne bruken. Folk kjenner ikke til at det skal ha bodd noen på Jogagieddi før etter krigen. Men i forbindelse med ØK-registreringene ble det registrert et felt med 3 gammetufter og 1 syllmur på

sletta. Den tydeligste tufta lå lengst sør i tuftefeltet, kant i kant med veiskulderen. Alle tuftene ble registrert som automatisk fredet, mens syllmuren senere ble vurdert å være av nyere dato og stamme fra en anleggsbrakke.

I 2001 ble det deponert stein- og jordmasser over tuftefeltet i forbindelse med tunnelarbeidet. Massene ble møysommelig fjernet under overvåkning av Sametinget, men kun den tydeligste av tuftene viste seg å være noenlunde bevart. I 2010 ble tufta ytterligere skadet av kjøring i forbindelse med kabelstrekking langs E6. Alt i alt må tuftefeltet sies å være mer eller mindre rasert.

Smoltanlegget, E6 og tunnelinnslaget har på forskjellig vis endret det opprinnelige landskapet i Innerskardalen. Veien dominerer visuelt og i form av støy og legger beslag på mye av det smale stykket land mellom fjorden og fjellfoten og den

Camilla Olofsson og Tor Mikalsen på Jogagieddi i Innerskardalen. FOTO: STINE B. SVEEN

bratte liskråningen. Veien kutter dessuten øverenden av gammetuftfeltet. Når smoltanlegget ble etablert på 1980-tallet, medførte dette at den siste båtgammen i bygda ble fjernet.

4. Det reindriftssamiske kulturmiljøet i Skárfvággi/Skardalen

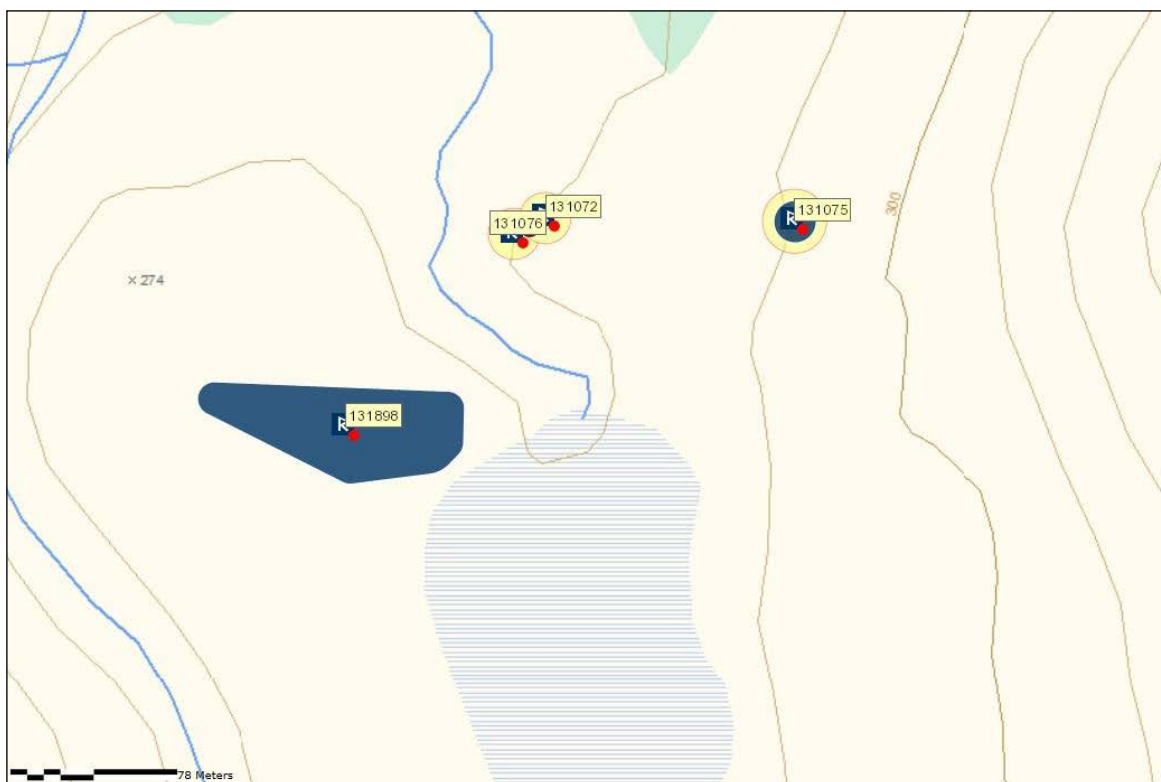

Camilla Olofsson på sommerboplassen på Badjegieddi. Fremst i bildet den velbevarte «Juvnnaša-gohti». Midt i bildet tufta etter skeidarhuset og gruvevirksomheten. I liskråningen bak i bildet skimtes offersteinen Nissonašgállu. FOTO: STINE B. SVEEN

4.1 Sommerboplassen på Badjegieddi

Når man følger stien og den gamle gruveveien fra bygda og kommer opp til Badjegieddi, åpner reindriftslandskapet seg innover høyfjellet. Nedover de bratte fjellskråningene på hver side av dalen fører skred med seg løsmasser som gir næring til ypperlige gressbeiter. Fra Badjegieddi fortsetter en god sti som følger gresslettene på østsiden av elva, med sin frodige bjørkeskog i lifoten. Under befaringen i juni gikk det hundrevis av rein på beite i dalen. I den bratte, gresskledd fjellsiden på vestsiden av dalen vistes reinveier og saueveier i flere terrasser, der reinen gikk rekkevis helt til topps.

På Badjegieddi ligger den gamle sommerboplassen til Skárfvákisiidaen. Den var i bruk fram til slutten av 1930-tallet, i dette tidsrommet sto det tre gammer der. Under ØK-registreringene på 1970-tallet ble det registrert 4 runde gammer på boplassen, i tillegg til tufta etter et såkalt skeidarhus relatert til gruvevirksomheten på begynnelsen av 1900-tallet (se [bilde over](#)). Der ble malmen håndsortert. Skjerp i fjellsidene og små slagghauger ved skeidarhuset er ytterligere vitnesbyrd om gruvevirksomheten midt i boplassområdet. Det er uvisst hvilken innvirkning gruvevirksomheten fikk på reindrifta i dalen. Boplassen skal ha blitt fraflyttet da verket kom i drift. Gruvedriften ble imidlertid

Kart over sommerboplassen på Badjegieddi. T.v. selve boplassen og skeidarhuset. I midten «Elle Márjagoahti» eller Elle Márjagammen med fjøsgamme. Til høyre en heller med oppmurt front.

KILDE: ASKELADDEN ([HTTP://ASKELADDEN.RA.NO](http://askeladden.ra.no))

kortvarig (ca. 1897–1918), og sommerbo-settingen ble gjenopptatt.

Under befaringen i 2009 registrerte vi 6 boliggammetufter på selve Badjegieddi, dessuten 1 fjøsgamme, et par møddinger/tufter, gieddien eller enga etter et reingjerde, en lekeplass og tufta etter skeidarhuset (ID 131898). Øst for bekken, nederst i ura, registrerte vi en enslig boliggamme (ID 131076) med fjøsgamme (ID 131072).

Rett ved stien ligger en tydelig gammetuft som kalles for «Juvnašagoahti» (se bildet til høyre). Den tilhører den siste bruksperioden. Gammen er rund, ca. 7,50 m i diameter og med tydelig stein- og torvvoll. Vollen er ca. 0,50 m høy og ca. 1,70 m tykk. Enkelte steiner i vollen er festet med vaier som trolig stammer fra gruveverket. Inngangen ligger i øst, vendt mot de andre gammene, og er om lag 1 m bred. Utenfor

inngangen ligger en dørhelle (en stor, flat stein). Rett sør for inngangen fant vi et utendørs ildsted med åpning mot sør. Det består av fem store steiner, to av dem står på høykant. Rett ut for ildstedet ligger en stor, flat helle som kan ha hvilt på de andre steinene og fungert som

Camilla Olofsson foran Juvnašagoahti. I midten av bildet rett bak ligger steinen med fjøsgammetufta. FOTO: STINE B. SVEEN

bakstehelle. Vi stakk med jordbor og påviste et 6 cm dypt trekullsjikt 1–2 cm under markoverflaten. Rundt gammen har marka blitt ryddet for stein.

70 m vest for boliggammen har det vært en fjøsgamme. Den vises som en halvbueformet torv- og steinvoll inntil en stor, jordfast stein ([se bilde til høyre](#)). Tufta har en diameter på 4,50 m og en ca. 1 m bred åpning i vollen (inngang) helt inntil steinen.

Juvnašagoahti ligger i midten av en gresslette. Sletta utgjør et tydelig vegetasjonsskifte i den naturlige lyngmarka på Badjegieddi. Ut fra topografien og vegetasjonen å dømme har plassen vært brukt til reingjerde over et lengre tidsrom. Vi kan også tenke oss en intensiv bruk i form av f.eks. daglig melking. Gjerdet ser ut til å ha hatt en diameter på 60–70 meter. Bruksperioden må ha vært forut i tid for etableringen av gammeboplassen. Etter at boplassen gikk ut av bruk, ble Badjegieddi brukt til utmarksslått av folk i bygda.

I bygda hadde folk ulike verddefamilier blant reindriftssamene i dalen ([jf. s. 7](#)). Familien til Gerd, Eliva og Ingrid ([s. 13 ff](#)) var Bærfamiliens verddet (Karen Nilsdatter Bær) og passet geitene deres over vinteren. Om våren ble geitene ført opp til boplassen. Det hørte fjøsgammer til alle boligene. Farmoren, Márjá-Elen (Elen Katrine Birgitte Henriksdatter), lagde ost av geitemelka og ga den til verddefamilien når de kom til dalen ([se bilde s. 23](#)).

Søstrene er selv av reindriftsslekt. Deres oldemor på morssiden, Berit Andersdatter Bær, var datter til Anders Pehrson Bær fra Kautokeino. En av deres tipptippoldefedre holdt til med rein i fjellpartiet mellom Skardalen og Manndalen. Han het Ámot Labba og hadde boplass ved Ápmelašjávri (Čáhppesjávri på kartet).

Fjøsgammetufta.

FOTO: STINE B. SVEEN

Han skal ha blitt tatt av snøskred øverst i Ápmelašvággi, og skaret skal være oppkalt etter han.

Reindriftssiidaen hadde utgangspunkt i tre brødre: Paulus-Ánde, Paulus-Niillas og Paulus-Bierá. Paulus-Niillas/Nils Paulsen Bær (f. 1854) var gift med Ria Risten/Kristine Gustavs-datter Valkeäpää (f. 1865) og far til Elli Kristina (f. 1888) og Karen (f. 1893). Elli Kristina giftet seg med Johan Johansen Hætta (f. 1887), som opprinnelig var fastboende fra Ávži. Den såkalte «Juvnašagoahti» er oppkalt etter han. Elli Kristina og Juvnaš bodde der helt fram til boplassen gikk ut av bruk ([se bilder side 23 og 24](#)).

De to andre gammene fra denne tiden blir kalt for henholdsvis «Risten-Gárena»-/Niillas-Gárenagoahti» og «Bierá-Gárenagoahti». Risten-Gáre eller Niillas-Gáre/Karen Nilsdatter Bær var datter av Nils Paulsen Bær og bodde sammen med Jon Valkeäpää ([se bilde neste side](#)). Dette var altså verddefamilien til Skogmo. Bierá-Gáre/Karen Persdatter Bær var datter av Paulus-Biera (Per Paulsen Bær, f. 1842) og Elle Márjá/Ellen Marie Isaks-

Juvnnašagoahti. Tufta har ennå oppreiste bealjit («ører», bærende staur). Emma Skogmos datter, Gerd Pedersen i Skardalen, sørger for å holde dem oppreist. FOTO: STINE B. SVEEN

Badjegieddi. Tydelig vegetasjonsskifte etter reingjerde.

FOTO: STINE B. SVEEN

Kopi av bilde, utlånt av Inger Elen Bål. Bildet viser de siste brukerne av boplassen på Badjegieddi og er tatt ved Somajávri i 1941. T.v. Elle Márjá (Ellen Marie Isaksdatter Hætta), Inger Elens bestemor. Nr. 2 fra venstre Niillas-Gåre/Karen Nilsdatter Bær. Nr. 3 f.v. Karen Márjá Hætta. I midten, med barn på armen, står Biera-Gåre/Karen Persdatter Bær, som er Inger Elens mor. Jenta til høyre for Biera-Gåre er Inger Elen (Bål). Mor har sydd nye likedanne koffer til Inger-Elen og bestemor. Inger Elen kjenner seg fin. Den eldre damen fremst til venstre er Elli Kristina Bær, som bodde i «Juvnnašagoahti».

datter Hætta (f. 1846). Hun var gift med Aslak Jonsen Baal. Gammen deres skal ha blitt bygd på 1920-/1930-tallet. Elle Márjá var verdde med en Elle Márjá nede i bygda, også kalt «Reašše-Elle Márja» etter plassen hvor hun bodde.

Elle Márjas gamme (den såkalte «Elle Márjagammen») lå ved foten av Storura. Her finner vi i dag en oval tuft, som er orientert N-S og måler 3x4 m. Den synes godt i terrenget, tross mangel på tydelige voller. 5 NV for boliggammen

Bildet er tatt på Badjegieddi før krigen. Fra venstre: Karen Márjá Hætta, Elle Márjá Bær (Hætta), Emma Skogmo og Márianna Valkeäpää. Gammen er trolig Elle-Márjás fjøsgamme. Rundt gammen er det bygd gjerde for å holde geitene unna. Skinn henger til lufting.

FOTO: UKJENT FOTOGRAF. © NORD-TROMS MUSEUM

og inntil en stor stein finner vi tufta etter geitgammen. Den går i en halvsirkel ut fra steinen og har tydelige voller med synlige steiner.

Inger Elen Bål (f. 1931) i Kåfjorddalen tilhører siste generasjon som vokste opp på sommerboplassen på Badjegieddi. Hun er barnebarnet til Elle Márja og datteren til Biera-Gáre og Aslak Baal og vokste opp i den såkalte Biera-Gárena-gohti. På bildet tatt ved Somájávri i 1941 (s. 23) er både mor, mormor og datter fotografert. Inger Elen og mormor Elle Márjá har nye, likedanne kofter på, sydd av Inger Elens mor.

Inger Elen husker sommerboplassen godt og hvor de ulike gammene lå, med gammen til hennes familie på selve sletta og bestemorens ved ura øst for bekken. I bekken hentet de drikkevann. Inger Elens mor tok del i sommerturismen på

«Fjellfinnbakken»/Eidebakken på Lyngseidet. Inger Elen var med. De bodde da på sommerboplassen, i egen lavvo. Inger Elens bestemor var hjemme på Badjegieddi og passet geitene.

Inger Elen husker lekeplassen best fra somrene på Badjegieddi. Det var en stor flat stein hvor ungene lekte butikk (se bilde øverst neste side). Steinen ligger rett ved fjøsgammen som tilhørte Juvnnašagohti (se bilde s. 21). Under befaringen tok vi bilder av steinen fordi det ut over flaten lå flere nevestore steiner som så ut til å være plassert der. Det var imidlertid såpass usikkert at vi valgte å ikke registrere det. Gjennom Inger Elen fikk vi steinen bekreftet som en lekeplass, altså som et kulturminne.

Lekeplasser er gjerne omspunnet av gode barndomsminner. Som kulturminnetype er de fåtallige i kulturminneregis-

Den gamle lekeplassen til Inger Elen Bål på Badjegieddi. FOTO: STINE B. SVEEN

Dagens små lekelystne påviser kulturminner. FOTO: STINE B. SVEEN

trene. De gjør lite av seg i terrenget og vi er avhengig av lokale informanter for å få dem påvist, slik som Gerd, Eliva og Ingrid illustrerer når det gjelder det gamle steingjerdet på Mikkell-Heaika-plassen (eller dagens små lekelystne, [se bilde over](#)). Søstrene hadde også en lekeplass ved Badjegieddi, i den store oppmurte helleren i Storura øst for boplassen (Askeladden-ID 131075). Helleren har trolig vært brukt til overnatting over et

lengre tidsrom. Den er solid oppbygd og gir fra naturens side svært godt le.

Inger Elen Bål har drevet med rein hele sitt voksne liv. Familien hennes tilhørte altså Skárfvákkisiidaen og hadde vinterbeiter ved Goahteluoppal i Kautokeino-området. Flytteveien deres gikk nær finskegrensen og passerte Somajávri, der det var vår- og høstboplasser. Fra Sabetjohka flyttet de med hest og vogn fram til Langnes, der de ble rodd over fjorden til Skardalen. De hadde verddet på Langnes og fikk med seg geiter til sommerboplassen. Der bodde de en to måneders tid, fra Sankt Hans og ut august.

Inger Elen husker moren syntes det var tungvint å flytte opp til sommerboplassen. De tok derfor i bruk Sabetjohka som sommerboplass, rett før krigen. Det var et område hvor siidaen tidligere hadde hatt vår- og høstboplasser. Foreldrene og besteforeldrene til Inger Elen bygde gammer på den nye sommerboplassen. De fortsatte med melking av rein. Melkegjerdet lå ved Smolkojávrrit, ved det nederste vannet, og var bygd av stein, staur og tau – eller det de hadde tilgjengelig. Melkingen foregikk fra august og ut oktober, til melka fikk saltsmak. Driften fortsatte fram til 1960-/70-tallet.

Under krigen ble gammene brent. Etter krigen bygde siidaen hytter til bolig. Elmina Valkeäpää, datter av Niillas-Gáre/Karen Nilsdatter Bær og Jon Valkeäpää, bygde imidlertid gamle. En av hyttene er fremdeles i bruk. Dette er den såkalte Paulanhytta, etter Paulan (Nils Paulus Persen Bær), bror til Inger Elens mor. Sommerbosettingen ved Sabetjohka opphørte i 1977, da Goulaš ble tatt i bruk.

4.2 Nissonašgállu

Nissonašgállu er en sieidi, en samisk offerstein (Askeladden-ID 17442, [se bilde til høyre og kart neste side](#)). Den ligger et stykke lenger sør i dalen enn boplassen på Badjegieddi, i en steinete dalside øst for Skardalselva og ved foten av ura i den bratte fjellskråningen. Mellom sieidien og boplassen ligger en hengemyr hvor det vokser sennegress ([se bilde s. 19](#)). Det har blitt fortalt at myra dro til seg folk og dyr, om man var uheldig å komme for langt ut i myra. Både rein og sau skal ha druknet i myra helt fram til våre dager.

Sieidien ble første gang registrert på 1970-tallet (ØK). Den er en ca. 8 meter høy klippeblokk av sandskifer med mye glimmer i. På vestsiden ut mot dalen er det ved foten av steinen gravd et lite kammer på 0,30x0,50 m. Kammeret skal opprinnelig ha vært kledt med skiferheller og hatt skiferhelle til overligger, men bærer preg av å ha blitt forstyrret. Det blir av folk i bygda omtalt som en *árdnahávdj*, dvs. som et skattgjemme, og skal ha blitt utsatt for plyndring på 1970-tallet. Fram til da skal gjemmet ha vært urørt. Folk i bygda ville ikke ta fra den gamle sieidien. I følge et lokalt sagn vil Nissonašgállu falle over den som skjemma steinen. Det skal ha vært mynter i gjemmet. På 1930-tallet fant Emma Skogmo mynter som lå på en avsats i steinen. Myntene var av sølv, de eldste var fra 1600-tallet og de nyeste fra 1900-tallet. Magnar Nilsen har funnet en messingkam («lusekam») i jorda ved sieidien.

Sølvmynter og messinggjenstander er typiske offergaver. Vi finner det også brukt som gravgoods. I folketradisjonen har sølv vært forbundet med de underjordiske, med *ulldaene* eller *háldiene*. Skikken med å gi sølvmynter til sieider har fortsatt inn i vår tid, som en rituell handling ved forbipassering, og ikke nødvendigvis med noe religiøst innhold.

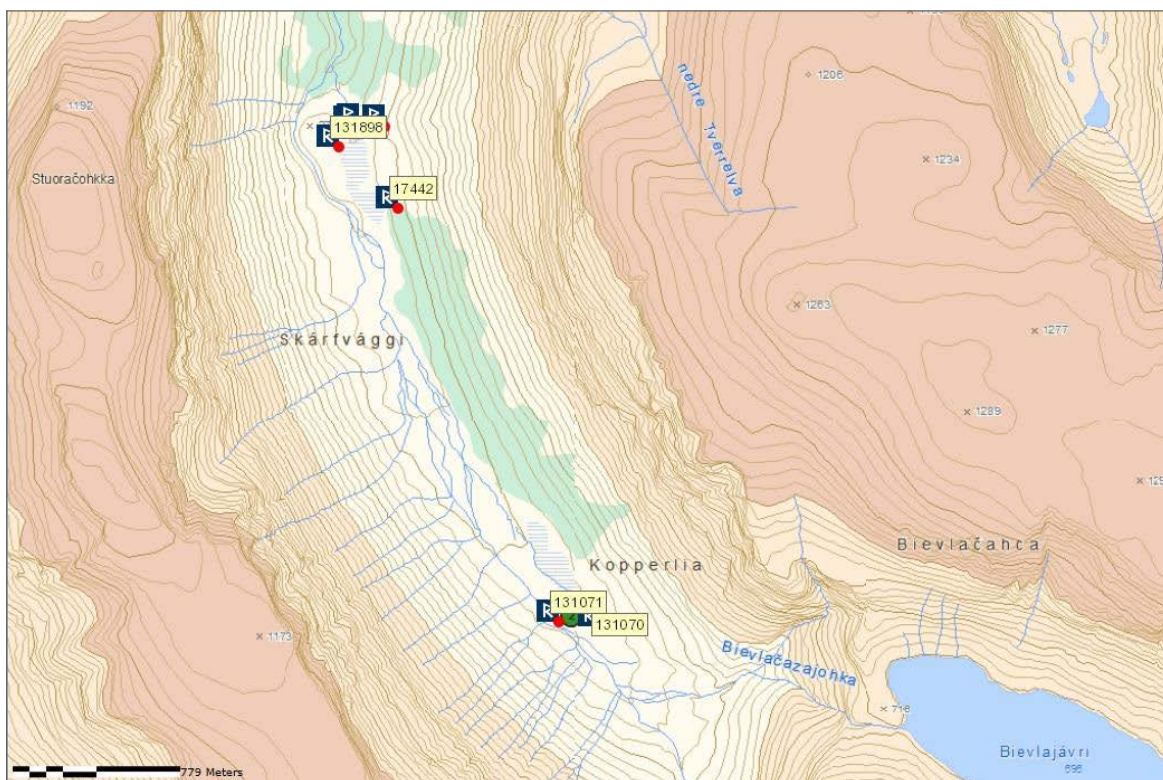
Offersteinen Nissonašgállu sett mot fjorden.

FOTO: PER KRISTIAN BERGMO

Hvis vi studerer Nissonašgállu og landskapet steinen ligger i litt nærmere, kan vi ane noe av den sakrale verdenen den en gang befant seg i.

Steinen ligger høyt og fritt, godt synlig fra alle kanter, slik det sømmer seg en sieidi. Den har med sin oppreiste form noe menneske- eller dyrelignende over seg. *Gállu* betyr «stor steinblokk», mens *nissonaš* betyr «liten kvinne». Navnet peker i hver sin retning når det gjelder størrelsen, men tross betegnelsen «liten»: det er trolig en mektig kvinne vi har med å gjøre. I misjonsberetningene fra 1600-tallet får vi høre om ulike samiske guder og gudinner. Så å si alle har navn som sier noe om kjønn og alder. Vi har eksempelvis *Áddjá* («Bestefar»), *Áddjit/Áddjik* («Lille bestefar»), *Olmái* («Mannen») og *Áhkká* («Bestemor/Kjerringa»). Slike navn finner vi også brukt på offersteiner og hellige fjell.

Mannsnavnene finner vi gjerne brukt i høyereliggende landskap over tregrensen. Det som tilsvarer høysommerbeitene og oksereinens beiteland. Eller i landskap med mye ur, berg og stein. Kvinnenav-

Kart over de registrerte kulturminnene i selve Skardalen. Lengst i nord boplassen på Badjegieddi. Litt lenger sør Nissonašgállu (ID 17442). Innerst i dalen, ved Kopperlia, «Gunnagoahti» (ID 131070) og reingjerdet i stein (ID 131071). KILDE: ASKELADDEN ([HTTP://ASKELADDEN.RA.NO](http://askeladden.ra.no))

nene tilhører gjerne det skogbevokste landskapet og kalvingslandet. Slik det kommer til uttrykk i joiken gjengitt av Johan Turi, joiken rettet mot kalvingslandet og sommerbeitene: «Mødre små og gressbevokste daler små, kalvens mødre... Ta nå i mot min lille flokk og skjøtt om den som før... Mødre små, vær mine venner fremdeles... La nå reinen beite i sunnhet...» (Turi 1987, s. 76). Konkrete eksempler på reinens og kalvens kvinnelige beskyttere har vi i misjonsberetningenes *Čoarvve Eadni* («Hornmoren») og *Rananieida* («jente/gudinne for beitene som først blir grønne om våren»).

Nissonašgállu kan forstås som en slik «liten mor» eller kvinne, som fikk små gaver for trivsel og helbred for reinflokken (simmelflokken) og for sommersidaen. En sentral tanke innenfor den reindrifts-samiske etikken er forestillingen om naturen som gir og tar. Dette kan forstås som

et offer. Det rasfarlige fjellet er på en og samme tid det som gir ypperlige beiter til reinen, eller beitero i høysommerheten når insektplagen er på sitt verste. Ved Nissonašgállu er naturens krefter manifestert i så vel skredfarlige fjellsider som en hengemyr som kan ta til seg dyr på beite.

4.3 Kulturminner innerst i dalen

Under befaringen i 2009 fulgte vi stien som følger elvesletta fra Badjegieddi og innover dalen, på østsiden av elva. Vi tok sikte på å registrere et par lokaliteter vi hadde fått utpekt på kartet og få et visst inntrykk av landskapet innerst i dalen. Innenfor rammen av kulturlandskapsprosjektet var det ellers ikke hensiktsmessig å bruke mer ressurser på registrering.

Det skal være flere gamle gammeplasser innover i dalen, bl.a. rester etter steingammer ca. 1 km fra Badjegieddi, på

østsiden av dalen. Gammene skal være fra begynnelsen av 1800-tallet. Disse ble ikke søkt etter av oss. Langsmed elva og fram til Øvre Tverrelva innerst i dalen skal det være mulige graver. De beskrives som spesielle steinhauger og skal ha blitt observert/dokumentert i forbindelse med vassdragsbefaringene på 1970-tallet. Vi observerte ingen slike strukturer under befaringsen, annet enn naturlige formasjoner elva danner ved flom eller når den forgreiner seg og skifter løp. Generelt sett er samiske graver (som graver flest) beliggende i tørt terreng. Dette taler i mot at det skal være graver på elvebredden.

Innerst i dalen (Øvredalen) fikk vi registrert den såkalte «Gunnagohti» eller Gunnagammen (Askeladden-ID 131070) og et antatt melkegjærde av stein ved Kobberelva (ID 131071). Gunna var datter til Anders Paulsen Bær (f. 1851), en av brødrene på Badjegieddi, og Inger Persdatter Kuhmunen (f. 1868). Hun giftet seg med Ole Johansen Hætta (f. 1889) i 1913, og de flyttet da inn til Øvredalen og bygde seg gamle. Gammetufta er bevokst med høyt gress og vier og vises tydelig i den åpne lyngheia innerst i dalen (se kart s. 27 og bilde øverst). Det ligger en stor steinblokk rett ved. Tufta har oval form, måler 5,70 m N-S og 5,20 m Ø-V og har torv- og steinvoll. Vollen er 1 m tykk, 0,40–0,70 m høy, og med en 0,80 m bred åpning mot vest.

Det skal være flere gammeplasser ved Øvre Tverrelva («nedre side av Øvre Tverrelva», jf. Larsen 1997). Gammene skal vises som tufter med tydelige torvvoller og med årran eller ildsted. De eldste tuftene skal være fra så langt tilbake at ingen i dag vet hvem som har bodd der. Beliggenheten høyt oppe og innerst i dalen vitner om at boplassene tilhører den tiden da melking av rein var en viktig del av sommerdriften. Vi kan tidfeste dette omtrentlig til perioden

«Gunnagohti» eller Gunnagammen innerst i Skardalen (Øvredalen), sett mot dalbunnen.

FOTO: CAMILLA BRATTLAND

Antatt melkegjærde av stein ved Kobberelva innerst i Skardalen (Øvredalen).

FOTO: CAMILLA BRATTLAND

før 1870-tallet. Det siste kulturminnet vi registrerte er trolig et vitnesbyrd om denne sommerdriften (se kart s. 27 og bilde over).

På østsiden av Skardalselva, ved Kobberelva, går et 55–60 m langt, N-S-orientert steingjærde. Gjerdet stenger av et avgrenset område på en landtunge

i elva. Innenfor området vokser det vier, gress og noe einer, og det ser ut til å være ryddet for stein. Det går et reintråkk rett forbi. Gjerdet er ganske nedfallent og ser ut til å være gammelt. Konstruksjonen består av oppmuring av flere skift ganske store steiner mellom jordfaste steinblokker som ligger i rekke. De største steinene i muren er stilt på høykant. Gjerdet er tydeligst ved steinblokken lengst sør. Herfra går det en 6 m lang, 2 m tykk og 0,50 m høy mur mot neste jordfaste stein. Muren består her av

7 lag med flate steiner. Midtveis er det en åpning hvor det trolig har vært en port i gjerdet. I muren er det også hulrom hvor det kan ha stått stolper. Gjerdet har etter all sannsynlighet vært brukt til melking og/eller merking av rein. Det har en fin beliggenhet på en tørr rabb langsmed elva, der det har vært tilgang på drikkevann og hvor man lett har kunnet samle og drive reinen inn i gjerdet. Gjerdet har også ligget i nærheten av boplassene i området.

5. Kilder

Rapporter

Camilla Brattland 2010: *Fiske og bruk av sjølandskap i Skardalen*. UiTø, Senter for samiske studier.

Elisabeth Johansen, 3A – 95/96: *Stedsnavn i Skardalen: særernne i norsk*.

John Ivar Larsen 1997: *Kulturminner i Skardalen*. Semesteroppgave, Høgskolen i Nord-Trøndelag.

Randi Sjølie 2008: Befaringsrapport (dok nr. 08/374-11). Sametinget.

Randi Sjølie 2009: Befaringsrapport (dok nr. 08/392-21). Sametinget.

Søknader

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket Skárfvággi / Skardalen. Prosjektsøknad 2008.

Tilskuddssøknad til Fylkesmannen fra Ruth og Per Larsen av 14.02.99 om restaurering av gammelt steingjerde i Skardalen.

Intervju og befaringer

med Eliva Henriksen, Gerd Pedersen, Ingrid Johansen og Oskar Strandli.

Intervju med Inger Elen Bål.

Samtale med Per Kristian og Hans Jarle Monsen.

Monografier/annet

Helge Guttormsen 2005: *Lyngen region-historie, bind I*.

Emil Larssen 1988 (1976): *Lyngen bygdebok*. Tromsø.

Just Qvigstad 1935: *De lappiske stedsnavn i Troms fylke*. Oslo.

Stine Benedicte Sveen 2003: *Boazo-sápmelaš, boazu ja sutnu guohton-eanan: reinen, reineieren og reinbeite-landet*. Hovedoppgave i arkeologi, UiTø.

Johan Turi 1987 (1910): *Muitalus sámiiid birra: En bok om samernas liv*. Umeå.

Askeladdendatabasen:

<http://askeladden.ra.no>

Sámediggi - Sametinget
Ávjovárgeaidnu 50
N-9730 Kárášjohka

Fylkeshuset, Strandvegen 13, Tromsø
Postboks 6105, 9291 Tromsø
www.fylkesmannen.no/troms